

МАРК ВЪРНЪН

с е р и я • п о з н а й с е б е с и •

ДЪЛБОКИ МИСЛИ
ЗА ЖИВОТА,
ВСЕЛЕНАТА
И ВСИЧКО ОСТАНАЛО

З А А В Т О Р А

М а р к
В ъ р н њ н

МАРК ВЪРНЪН е психотерапевт, писател и преподавател. За кратко е свещеник в англиканската църква, но я напуска като атеист, след което става страстен агностик. Има научни степени по физика, теология и философия. Автор е на книги за приятелството, любовта, благополучието, духовността, науката и древногръцката философия. Сътрудничи на много авторитетни периодични издания. Води семинари, насочени към динамиката на личната трансформация и вътрешния живот. Участва в радиопрограми и дискусии. Живее и работи в Лондон.

*Понеже беседата ни не е за нещо обикновено,
а за правилния начин да живеем живота си.*

ПЛАТОН

*Казват, че пътешествията обогатяват ума, но първо
трябва да имаш ум.*

Г. К. ЧЕСТЪРТЪН

*Тълпата: „Да, всички сме индивиди!“
Индивид в тълпата: „Аз не съм!“*

ИЗ „ЖИВОТЪТ НА БРАЙЪН“

на Монти Пайтън

Четиридесет и две мъдри мисли, свързани с най-важните житейски въпроси. Цитирайки казаното от велики умове в човешката история, от Сократ до Монти Пайтън, Върнън търси отговори в сферата на професионалната изява, любовта, вечния живот, секса и щастието. Чрез афоризми, аналогии и анекдоти авторът ни дава възможност да открием приложението на философията в задачата да живеем пълноценно.

МАРК ВЪРНЪН

Превод от английски
Станислава Миланова

ДЪЛБОКИ МИСЛИ
ЗА ЖИВОТА,
ВСЕЛЕНАТА
И ВСИЧКО ОСТАНАЛО

*Ако искате да закупите книги на ИК „Кибеа“,
можете да ги поръчате чрез най-близкия до вас
книготърговец, или на телефон (02) 988 0193,
както и на електронните ни пощи
bookstore@kibea.net и office@kibea.net.*

ЦЕНТЪР ЗА КНИГИ И ЗДРАВЕ „КИБЕА“

София 1000, ул. „Д-р Вълкович“ №2А
(близо до ул. „Ангел Кънчев“ и ул. „Солунска“)
Фирмена книжарница: 02 988 01 93

42: DEEP THOUGHT ON LIFE, THE UNIVERSE AND EVERYTHING

Mark Vernon

Copyright © Mark Vernon 2008
First published in English by Oneworld, London.

Всички права запазени.

© Издателска къща „Кибеа“, 2016
© Станислава Миланова, превод, 2016
© Красимира Деспотова, графичен дизайн, 2016

ISBN 978-954-474-721-3

*В памет на Ричард Бътлър,
който в продължение на тридесет
години е главен редактор на „Рефъри“ –
изданието с вдъхновяващото лого
„Вестникът, който те кара да мислиш“.*

Съдържание

Благодарности / 11

ВЪВЕДЕНИЕ / 12

ЩАСТЛИВИЯТ ЖИВОТ

1 *Запиташ ли се дали си щастлив,
преставаш да бъдеш щастлив.*
ДЖОН СТЮАРТ МИА / 17

2 *Всички преимущества
на християнството и алкохола,
нито един от недостатъците им.*
ОЛДЪС ХЪКСЛИ / 25

3 *Лудост е да бъдеш мъдр там,
където невежството е блаженство.*
ТОМАС ГРЕЙ / 28

4 *Нещата могат само да се подобрят.*
ПОЛИТИЧЕСКИ ЛОЗУНГ / 35

5 *Нещастие то на човека
се дължи на неспособността му
да стои спокоен в една стая.*
БЛЕЗ ПАСКАЛ / 42

6 *Мислителят философства
като влюбения.*
УИЛЯМ ДЖЕЙМС / 48

ВСЕКИДНЕВНИЯТ ЖИВОТ

7 *Що се отнася до секса, той е триене
на плът в плът, следвано
от спасително отделяне на малко слюз.*
МАРК АВРЕЛИЙ / 55

8 *Фотографията е истина.
Киното е двадесет и четири пъти
истина в секунда.*
ЖАН-ЛЮК ГОДАР / 63

9 *Съня невинен.*
МАКБЕТ / 66

10 *Казват, че пътешествията
обогатяват ума,
но първо трябва да имаш ум.*
Г. К. ЧЕСТЪРТЪН / 68

11 *Първо кълъпачката, после етиката.*
БЕРТОЛТ БРЕХТ / 73

12 *Образцовият морал
не е в големите градове.*
АДЖЕЙН ОСТИН / 78

13 *Една котка винаги води до втора.*
ЪРНЕСТ ХЕМИНГВЕЙ / 83

14 *Бързането е универсално,
защото всеки бяга от себе си.*
НИЦШЕ / 87

ТРУДОВИЯТ ЖИВОТ

15 Да вървим на работа.
ИЗ „ГЛУТНИЦА КУЧЕТА“
на Куеншин Тараншино / 95

16 Свободата и робството
са състояния на ума.
ГАНДИ / 100

17 Парите не могат да ти купят
щастие, но все пак ти купуват
по-приятна форма на нещастие.
СПАЙК МИЛИГАН / 102

18 Не бива да искаш нищо, ако желаеш
да предизвикаш Юпитер,
понеже самият той не иска нищо.
СЕНЕКА / 105

19 Душата е затворът на тялото.
МИШЕЛ ФУКО / 107

СОЦИАЛНИЯТ ЖИВОТ

20 Желанието за приятелство
идва бързо. Приятелството – не.
АРИСТОТЕЛ / 115

21 Никога не постъпвай
с другите така, както не би искал
да постъпват с теб.
КОНФУЦИЙ / 121

22 Дарът е нещо, за което не можеш
да бъдеш благодарен.
ЖАК ДЕРИДА / 126

23 Електроуреди ли са приятелите?
ЗАГЛАВИЕ НА ПЕСЕН
на Гари Нюман / 130

24 Любовта е съня.
АНОНИМЕН АВТОР / 133

ПО-ЗЕЛЕНИЯТ ЖИВОТ

25 Всемогъщият Бог първо
засадил градина.
ФРАНСИС БЕЙКЪН / 139

26 Растеж заради самия растеж
е философията
на раковата клетка.
ЕДУАРД АБИ / 143

27 Добрата техника
мечтае за деня, когато ще бъде
заменена от по-нова техника.
ДЪГЛАС КОПЛАНД / 148

28 Природата благоприятства
онези организми, които
оставят околната среда
в по-добро състояние
за оцеляването на потомството си.
ДЖЕЙМС ЛАВЛОК / 152

ОСМИСЛЕНИЯТ ЖИВОТ

29

Понеже беседата ни
не е за нещо обикновено,
а за правилния начин
да живеем живота си.

ПЛАТОН / 159

30

Бъди промяната,
която искаш да видиш в света.

ГАНДИ / 164

31

Улови мига!
ХОРАЦИЙ / 168

32

Не противоречи на здравия разум
да избира унищожението
на целия свят пред
драскотината на пръста ми.

ДЕЙВИД ХЮМ / 175

33

Животът без изследване
не заслужава да се живее.

СОКРАТ / 180

34

Характерът на човека
е негова съдба.

ХЕРАКЛИТ / 182

35

„Познай себе си“
Ако познавах себе си, бих избягал.

ГЬОТЕ / 188

36

До края истината казвай,
ала не направо –
обходите успяват.

ЕМИЛИ ДИКИНСЪН / 194

37

Тълмата: „Да, всички сме индивиди!“
Индивид в тълмата: „Аз не съм!“

ИЗ „ЖИВОТЪТ НА БРАЙЪН“
на Монти Пайтън / 199

КРАЯТ НА ЖИВОТА

38

С почуда всяка философия започва.
С почуда и приключва.

КОЛРИДЖ / 207

39

Оптимистът заявява, че живеем
в най-добрия от всички възможни
светове, песимистът се бои,
че това е вярно.

АЖЕЙМС БРАНЧ КЕЙБЪЛ / 210

40

Дали се чувствам късметлия?
Ами ти бе, боклук?

КАЛАХАН
в „Мръсния Хару“ / 212

41

Не искам да стана безсмъртен
чрез работата си...
Искам да постигна безсмъртие,
като не умирам.

УДИ АЛЪН / 220

42

Истината е само в Бога
и малко в мен.

ИДИШКА ПОГОВОРКА / 227

Благодарности

Дълбока благодарност на Марта Джей и на останалите от издателство „Уануърлд“, които работиха върху настоящата книга. Тъй като в нея няма библиография, реших да използвам възможността да спомена тук книгите (освен изрично споменатите в самите есета), които бяха много ценни за мен, докато обмислях засегнатите теми. Цитирам ги, без да следвам някакъв определен ред: „Какво представлява античната философия“ от Пиер Аго (Pierre Hadot, *What is Ancient Philosophy?*, Belknap Press, 2004) е само една от по-новите му книги, разглеждаща философията като начин на живот, а не само като начин на мислене; „Източници на Аза: оформянето на съвременната самоличност“ от Чарлз Теълър (Charles Taylor, *Sources of the Self: The Making of Modern Identity*, Cambridge University Press, 1992) е богата в много отношения, най-малкото заради оценяването на религиозните и философски идеи; „След добродетелта“ от Аласдър Макинтайър (Alasdair McIntyre, *After Virtue*, University of Notre Dame Press, 1981) е класика за всички, които се интересуват от етиката на добродетелта; „Моралът на щастието“ от Джулия Анас, (Julia Annas, *The Morality of Happiness*, Oxford University Press, 1995) е изключително полезна за разбирането на античната етика; „Крехкостта на доброта: късметът и етиката в гръцката трагедия и философия“ от Марта Нусбаум (Martha Nussbaum, *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*, Cambridge University Press, 2001) е прекрасна заради интегрирането на античната философия и литература; „Употреба на удоволствието: история на сексуалността“ от Мишел Фуко (Michel Foucault, *The Use of Pleasure; The History of Sexuality: 2*, Penguin Books, 1992) е невероятна заради призива да бъдем различни.

ВЪВЕДЕНИЕ

Четиридесет и две, според изчисленията на суперкомпютъра Дълбока мисъл в „Пътеводител на галактическия стопаджия“, е отговорът на живота, вселената и всичко останало. Разбира се, това не е отговор, а шега. Но дали не е тъжна шега, подсказваща, че в крайна сметка отговор няма? Или пък е мъдрост – че отговорът на живота не може да бъде открит в абстракции като числата, а само в действително изживяното? Аз смятам, че Дълбока мисъл е бил мъдър. В „42 дълбоки мисли за живота, вселената и всичко останало“ вземам четиридесет и два афоризма на хора, живели пълноценно, като отправни точки за онези, които искат по-пълноценен живот днес.

Това не се постига лесно. Знае го всеки, който се е опитвал да промени баланса между работата и живота си например. Лъжата, че промените в живота са нещо просто, след като веднъж „свикнеш с програмата“ или „откриеш тайната“, е причината повечето четирицифрови опити за самопомощ, макар и добронамерени, да са разочароващи или безполезни. „42“ се опитва да премахне нелепостите и да изследва онова, което наистина може да донесе промени.

Моего вдъхновение е философията – не философията на правилата или главоблъсканиците, а философията, която задава въпроса „Как трябва да живея?“. Тъкмо така са разбирали предмета си античните философи. Тяхната философия е търсела смисъл, освен прозрения, вдъхновявала се е от практически предизвикателства, освен от рационални резултати, и е целяла не само прецизното разбиране, но и личната промяна.

Древните обичали афоризмите. Те вярвали, че макар истинската ти цел да е вдигането на платната, разумът – като рул – може да те поведе в правилната посока. Сократ заявява, че мъдростта не е вода, която да излееш от кана в леген. Мъдростта на живота се проявява в навици и избори, в страсти и размишления.

И така, „42“ представя различен подход към вечните въпроси за живота, щастието и благополучието, който същевременно е и стародавен. Чрез аналогии и анекдоти, въпроси и цитати настоящата книга показва как може да бъде приложена философията в задачата да живеем пълноценно.

1-6

ЩАСТЛИВИЯТ
ЖИВОТ

*Запиташ ли се дали си щастлив,
преставаш да бъдеш щастлив.*

ДЖОН СТЮАРТ МИЛ

28

ЧОВЕК БИ ПРЕДПОЛОЖИЛ, че хората могат да бъдат на едно мнение за някои неща. Не неща като това, дали сандвичът с мармит е вкусен или отвратителен, или дали панталоните чарлстон са гениално модно хрумване или модно престъпление, а неща като това, например, какво е да си щастлив. Разбира се, този въпрос изисква доста мислене. Но след 250 000 години опит, 2500 години философия и 25 безпрецедентно богати и революционни години с интернет би било разумно да се надяваме, че е постигнат някакъв консенсус. Все пак усмивката – знакът за щастие – е универсална. И би следвало да сме на едно мнение за щастието, защото то е причината да живеем.

Но историята на щастието е тъжна сага. Винаги е имало оптимисти: хедонистите, които правят щастието с

удоволствието и се стремят да го максимализират. Аристип от Кирена превръща преследването на удоволствието в дело на живота си. И е умел в това. Но не друг, а Сократ го порицава и изтъква, че неограничаваният хедонизъм ще го превърне в роб на желанията му и така ще го направи нещастен. Отговорът на Аристип е прост и радикален. Целта му била да се отдава на повече удоволствия, отколкото били желанията му, и така да упражнява власт над тях, а не те над него.

Подходът му обаче има един недостатък. Прекомерните удоволствия могат да доведат до болка и дори до смърт. Последователят на Аристип – Дионисий I Стари от Сиракуза – се убеждава в това лично: той умира по време на приятен, но смъртоносен вакханален запой. В отговор друг последовател на Аристип, Хегесий, променя философията: той заявява, че избягването, а не отдаването на удоволствия носи щастие. Тъй като удоволствието и болката са така близки, остава само един разумен изход – елиминирането и на двете: самоубийството. Този извод донася на Хегесий прозвището „Оратор на смъртта“. Вероятно е бил убедителен, тъй като лекциите му в Александрия водят до поредица самоубийства на ученици. И ако учениците са умрели удовлетворени, то тяхното блаженство на камикадзета си има цена: нещастие на учителите им, които са така потресени, че се погрижват Хегесий да бъде забранен. Оттогава моралните авторитети подчертават, че удоволствието не е нещо, което може да се преследва просто така. Хедонизмът пречи на щастие на другите.

Съществува и въпросът какво влияние може да упражнява човек върху своето щастие. То със сигурност зависи

от много неща, върху които имаме малък или никакъв контрол – наличието на храна и вода, любовта на приятели и близки или избягването на престъпления и беди. Дори и днес някои от тези неща не са даденост за поне две трети от населението на света. А останалите винаги са под заплаха да им бъдат отнети. Поради тази причина циниците заявяват: обърни се навътре и си стани самодостатъчен, макар това да премахва и радостта от общуването с другите. Или пък се пусни по течението, казват стоиците – което е добре, докато течението не започне да напомня градския трафик.

Християнството още повече радикализира проблема. Веднъж свети Августин, най-влиятелната фигура в ранната теология на църквата, вървял из улиците на Милано и минал покрай един просяк. Случката се запечатала живо в съзнанието му, защото човекът се смеел и шегувал. Дълбока тъга се надигнала в светеца: той се справял добре в живота, същия ден подготвял слово, което да изнесе не пред друг, а пред императора. Бил изпълнен с амбиция и енергия – не само за светски успех, но и за вътрешен мир и щастие. И все пак, като видял този окаяно беден, но усмихнат човек, Августин се обърнал унило към спътниците си. Просякът, който не притежавал нищо, бил щастлив, а той – не. И още по-лошо, макар да знаел, че щастие то на просяка е илюзорно – може би предизвикано от алкохол или лудост – то му показало, че избраната от него пътека е неправилна и никога няма да го отведе до онази простота, която стои в основата на блаженството. По-късно осъзнал също, че щастие то е като слънцето и като жаждата. Не може да се наблюдава пряко, нито може да се утоли веднъж завинаги.

Защо? Августин решил, че причината е желанието на човека да бъде божествен. Според библейския разказ за Грехопадението първородният грях на Адам и Ева се проявявал във всеки човек като горделивост. Неподчинението на Бога е причината за човешкото зло. Мъжете и жените са впримчени в порочна спирала, която неконтролируемо ги мята насам-натам под смрачаващото се небе. Ситуацията е толкова сериозна, че Августин заключава: щастието е непостижимо в този живот. Едва след смъртта и смъртта на себичния Аз човек може да се надява на удовлетворение и то само ако е бил спасен от Бога. Огледайте света: не е необходимо да си християнин, за да признаеш, че в песимизма на Августин има логика.

Но не всички християни са съгласни. Мислителите от Просвещението въстават срещу тази теология. Основа за новия им оптимизъм е човешкият прогрес. Все едно дали заради по-добрата реколта, увеличаването на населението или очевидния интелектуален напредък, но „благополучието постоянно нараства“, пише Джереми Бентъм. Възможно най-голямото щастие за възможно най-голям брой хора е не само осъществимо, но и задължително. Оптимистите на XVIII век обявяват своя век за най-щастливия. Възниква виждането, че щастието е не само приятно, но е и наше право.

Ала този възглед за жребия им е също толкова преходен като щастието на миланския просяк. Днешните последователи на Бентъм признават, също като почти съвременника му Жан-Жак Русо, че е възможно прогресът да не спомага за щастието, а всъщност да го подкопава по три начина. Първо, прогресът почива върху фактори като конкуренцията, която предизвиква тревожност. Второ, подхранва страсти

като алчността и това води до неудовлетворение. Трето, създава очаквания като желанието за щастие и така поражда безпокойство. „Сред толкова философия, хуманизъм, вежливост и възвишени максими, ние си оставаме с една лъжлива и лекомислена привидност: ние имаме чест без добродетел, разум без мъдрост и удоволствие без щастие“, отбелязва Русо.

Ако все пак е възможно да се постигне известно съгласие относно щастие, вероятно трябва да възприемем друга стратегия за изясняване на въпроса. Сигурно бихме могли да установим някои характеристики на *нешастието*. Вземете тежко болен човек, който умира в ужасни страдания, а лекарите не му дават болкоуспокояващи. Сигурно това е безспорен случай на нещастие? Не, заявява авторитетно Епикур, който прекарва последните си дни в мъчителни болки заради камъните в бъбреците си без нещо повече от подобие на аспирин. На смъртния си огър той не копнее за бъбречна недостатъчност, която да му донесе избавление. Епикур умира ведър. Ужасното е лесно поносимо, твърди той, защото нещата, които носят щастие, са така приятни, че могат да надделеят над всяко страдание – точно както одеялото гаси огъня; достатъчно му било само да си помисли за радостите от разговорите с приятели и болката избледнявала в сравнение с тях. Да, понеже спомените имали такава сила, носеното от тях щастие било дълбоко и всеобхватно. Покоят на удовлетворението го утешавал. И така, дори покоят на Епикур да изглежда съмнителен, нещастие, също не е кандидат за единодушно съгласие. Но може би това само по себе си ни казва нещо – всъщност, три неща.

Първо, мисленето за щастие като такова не те прави щастлив. Точно както ученето не те прави задължително мъдър, изследването на щастие няма автоматично да предизвика усмивка на лицето ти. Вземете пушач, който иска да спре цигарите. Той решава да бъде отговорен, да отбягва месата, където обикновено си пали, да запълни с друго момените, когато изпитва подтик да пуши и да каже последно сбогом на верните си, но разрушителни цилиндрични приятели. Това е волеви акт. „Просто спрях“, иска да може да каже после той. Но тук възниква уловката. В мига, в който се запита как ще го направи, вижда решимостта си в перспектива. Колко пъти вече се е опитвал? Колко трудно ще бъде? Колко дълъг изглежда животът без цигари! Сартр отбелязва, че този ход – от решението да спреш до обсъждането на спирането е преминаване от първо в трето лице. Така индивидът вече не живее в настоящия миг, в който спирането на цигарите е относително лесно, тъй като трябва да се осъществи само в дадения момент. Той вече вижда по-нататъшния си живот и се чуди как, за бога, ще се справи. Вероятно затова хората казват, че никога няма да бъдат непущачи и винаги ще си останат пушачи, които се опитват да спрат. Разговорите за щастие имат същото въздействие. Усещането за щастие е състояние, неизискващо мислене; насочването на твърде много внимание към него го прави много по-трудно постижимо. Или, както се изразява Джон Стюарт Мил: „Запиташ ли се дали си щастлив, преставаеш да бъдеш щастлив“.

Второ, щастие може да не е онова, което си мислиш, че е. Изглежда някак естествено да поставяме знак на равенство между щастие и удоволствието, докато не стане ясно,

че удоволствията са преходни и че щастието зависи от неща като достойнството или отгадеността, които нямат нищо общо с удоволствието. Аристотел го разбира. Той отбелязва, че щастието не е преживяване, а дейност; по-скоро като приятелството, отколкото като удоволствието. Или с други думи, щастието е като любовта: точно както можеш да обичаш партньора си, без постоянно да имаш романтични чувства, можеш да бъдеш щастлив, независимо как се чувстваш във всеки конкретен момент.

Щастието също така може да е тясно свързано с болката. Повечето хора инстинктивно вярват, че да имаш деца е една от най-големите радости в живота, но изследванията показват, че децата носят точно толкова тревожност, колкото и въодушевление. Ако не друго, то за родителите балансът не е в полза на удоволствието. Това не означава, че децата не са нещо прекрасно, просто трябва да осъзнаем, че не са свързани с много по-широко разбиране на щастието, което включва елементи като даването, надеждата и любовта. Отново – това щастие произтича от цялостния начин на живот. Щастието като удоволствие и удоволствието само по себе си в най-добрия случай имат спорадична, непряка връзка с тези велики блага. Древногръцките философи го осъзнават. Те включват неуловимостта на щастието в думата, с която го наричат: eudaimonia. „Eu“ е добър, а „daimon“ е бог или дух. Това не означава единствено, че щастието е нещо божествено, но и че – също като боговете – е непознато, несигурно, неясно.

Първите два парадокса на щастието водят до трети: щастието е страничен продукт на живота. На едно ниво това е

ясно. Никой не е щастлив във вакуум. Щастлив е от онова, което прави, или от това, кой е; защото обича някого или е някъде. И така, да попиташ – сериозно – как да бъдеш щастлив по същество означава да зададеш друг въпрос – как би трябвало да живея. Ето кое би следвало да е основната ни грижа.

Индиректността на щастието не спира тук, защото ако живеете по определен начин единствено за да бъдете щастливи, няма да намерите щастие. Помислете за някои от нещата, които книгите за самопомощ препоръчват, за да бъдете щастливи: намерете си приятели, отдайте се на религия или преследвайте целите си. Те препоръчват такива неща, защото данните показват, че религиозните хора с приятели и цели са сред най-щастливите. Но да превърнеш това наблюдение в предписание означава да впрегнеш каруцата пред коня. Вярващите са религиозни, не за да бъдат щастливи, а защото обичат Бога. Приятелите общуват, не за да бъдат щастливи, а защото се харесват взаимно. Хората имат цели, не за да бъдат щастливи, а защото намират смисъл в живота и затова преследват целите си. После, индиректно, те са щастливи.

И до какво ни води това? Скентикът Секст Емпирик разказва една полезна история за художника Апелес, който рисувал кон. Всичко вървяло добре, докато не трябвало да нарисува потната пяна около устата на коня. Апелес опитал различни техники, но все оставал недоволен от резултата. Накрая грабнал отчаяно гъбата, в която изтривал четките си, и я метнал към картината. Тя попаднала точно върху муцуната на коня и след нея останал идеален образ на пяната.

Щастието се открива случайно. Но случайността се създава от живота.